

**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЧЕРКАСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА УРОКАХ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОГО
ЦИКЛУ**

ЧЕРКАСИ, 2011

Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій на уроках суспільствознавчого циклу. – Черкаси: Видавництво ОПОПП, 2011. – 56 с.

Автор-укладач – *Степанова Наталія Михайлівна*, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського ОПОПП.

Рецензенти – *Щерба Тетяна Олександрівна*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії і гуманітарних наук Черкаської пожежної академії імені Героїв Чорнобиля Міністерства надзвичайних справ України;

Коломієць Лариса Анатоліївна, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Черкаської спеціалізованої школи I – III ступенів №17 Черкаської міської ради.

У посібнику зібраний матеріал щодо впровадження і використання у педагогічну практику інформаційно-телекомунікаційних технологій на уроках суспільствознавчого циклу вчителями Черкаської області. Він є передусім ресурсом із інноваційних методик історії та правознавства і, насамперед, адресований викладачам суспільно-гуманітарних предметів.

Пропонований матеріал стане у пригоді заступникам директорів із виховної роботи, методистам районних і міських методичних кабінетів, студентам вищих навчальних закладів так як окремий блок матеріалів, присвячений позаурочній роботі з учнями із використанням проектної та інформаційно-телекомунікаційної технологій.

Автор щиро вдячний педагогам Черкаської області, які брали участь у практичних семінарах та апробації ППЗ із історії, підготували навчально-методичні матеріали і поділилися своїм досвідом у використанні ІКТ, за їхні ідеї та зауваження в процесі підготовки і написання цього посібника.

Використання проектних технологій на уроках історії, правознавства та в позакласній роботі

Використання методу проектів на уроках та в позакласній роботі з історії та права забезпечує виховання і розвиток життєлюбної талановитої особистості, готової до творчої діяльності і моральної поведінки, здатної будувати відносини з іншими людьми, природою, суспільством і разом з тим творити себе самого. Школярі, залучені до участі у проектах, вчаться використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави; генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність. Метод проектів дозволяє забезпечити здобуття школярами ключових компетентностей, необхідних для самостійного життя, виконання професійних та соціальних функцій.

У основу проектного навчання закладено співробітництво і продуктивне спілкування учнів, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити цілі, планувати діяльність, розподіляти функції, критично міркувати, досягати значимих результатів. Важливою рисою проектного підходу є гуманізм, увага та повага до особистості учня, позитивний запал, спрямований не лише на навчання, а й на розвиток особистості учня.

Метод проектів базується на наступних моментах:

- розвиток пізнавальних, творчих навичок учнів, критичного мислення, вмінь самостійно шукати інформацію;
- самостійної діяльності учнів: індивідуальної, парної, групової, яку учні виконують протягом певного часу;
- розв'язування певної значущої для учнів проблеми, яке б моделювало діяльність спеціалістів конкретної предметної галузі;
- подання підсумків проектів, що реалізується, в реальному вигляді, формі (звіт, web-сайт, доповідь, альманах, презентація, книга тощо).

Ці результати повинні мати конкретну форму й бути готовими до застосування на практиці;

- співробітництво учнів між собою і вчителем (“педагогіка співробітництва”).

Наведемо приклад одного із найбільш успішних проектів, які реалізуються в нашій школі.

Проект «Сміла туристична»

Навчальний міжпредметний дослідницький проект «Сміла туристична».

Ключове питання:

Чи можу я змінити світ, у якому живу?

Тематичні питання:

1. Які історичні місця мого рідного міста можуть зацікавити туристів?
2. Де ми можемо гарно відпочити і зустріти гостей?

Час проекту:

короткотерміновий – 1 місяць.

Під час реалізації проектної роботи були використані знання учнів з історії України, всесвітньої історії, історичного краєзнавства та економіки.

Цільова група учасників:

Вік учасників 14 – 15 років, учні 9 класу Смілянської спеціалізованої школи I – III ступенів №5 Смілянської міської ради.

Керівники проекту:

- Денщиків Юрій Вікторович – учитель історії та правознавства,
- Коломиза Наталія Миколаївна – вчитель математики та економіки.

Нормативна база:

Відповідно Указу Президента України від 29 квітня 2005 року за номером №1016/2005-рп прийнята праграма «Золота підкова Черкащини» – це державна програма історико-культурного та туристичного розвитку Черкаської області. Черкащина розміщена в центрі України та є унікальним історичним регіоном держави. Вона по праву може слугувати візитною карткою України, адже в межах нашої області ми маємо багату історико-культурну спадщину українського народу, але місто Сміла не включено в цей проект, оскільки нібито не має цікавих історико – географічних об’єктів для туристів. Керуючись знаннями історії рідного краю та патріотичними почуттями, ми вирішили довести, що Сміла гідна претендувати не тільки на екскурсійний маршрут, але і на окрасу всієї «Золотої підкови Черкащини».

Учасники проекту були об’єднані в групи «істориків» та «економістів». Завдання істориків – дослідити цікаві з точки зору туризму історичні об’єкти, а група «економістів» отримала завдання розробити бізнес-план створення молодіжно-оздоровчого комплексу «Міцні бобри» на місці занедбаного стадіону та в долині озер.

«Історики» опрацювали архівні матеріали, експозиції місцевого краєзнавчого музею, вивчали дослідницьку та довідкову літературу, брали інтерв’ю в очевидців та професійних дослідників старовини, працювали в мережі Інтернет, збирали фото та відео матеріали. Кінцевий комп’ютерний продукт – презентація в програмі POWER POINT (з використанням фото та відео редакторів Nero Vision 4.7.0.7. і Windows Movі Maker) та публікація (Publisher).

«Економісти» зібрали документальну хроніку щодо туристичної Сміли та сумної реальності зони відпочинку, склали план побудови комплексу «Міцні бобри». Опрацювавши різноманітні економічні джерела, розробили бізнес-план побудови комплексу. Зробили необхідні розрахунки витрат на будівництво. Кінцевий комп’ютерний продукт – відеофільми в

програмі Pinnacle, Photoshop: «Сміла туристична», «Сумна реальність зони відпочинку», «...Місто майбутнього» та презентація.

Протягом місяця учні працювали в проекті і в результаті підвищили свій рівень знань з історії України, економіки, придбали навички роботи з інформаційними технологіями. Участь у проекті сприяла формуванню стійкого почуття патріотизму та гордості за рідне місто. Учасники проекту суттєво змінили своє ставлення до вивчення історії та економіки, бо побачили практичне застосування своїх знань в житті. Дев'ятикласники відчули власну причетність до процесів, які відбуваються в нашому місті. Учасникам проекту Сідько Наталії та Неробі Ганні було запропоновано роботу позаштатних кореспондентів в одному з місцевих періодичних видань.

Танцюра Аня (президент школи) презентувала проект «Сміла туристична» на міському конкурсі бізнес-проектів «Акули бізнесу», який був організований комітетом виборців України, і здобула перемогу в номінації «Найкраща бізнес-ідея соціальної спрямованості».

Головним результатом проекту можна вважати той факт, що ним зацікавилась громадськість міста та області, журналісти, місцеве телебачення та мерія міста. Але найголовніше те, що підлітки відчули свою потрібність рідному місту, вони навчилися колективно та творчо працювати і мріють залишитися в Смілі після здобуття вищої освіти. Батьки зацікавилися роботою дітей і всіляко сприяли їхнім дослідженням. Результати проекту були висвітлені в місцевих друкованих виданнях (додається) та місцевому телебаченні.

Результативність роботи

Проект «Сміла туристична» здобув перемогу у номінації «Найкращий навчальний проект» у Всеукраїнському конкурсі «Успішний проект 2009», який проводився Дирекцією освітніх програм корпорації «Intel в Україні».

Також Проект «Сміла туристична» виборов Диплом I ступеня і був визнаний кращим у номінації «Краща соціальна ідея» на міському конкурсі бізнес-проектів «Акули бізнесу».

Ми переконані, що ніхто із учасників не залишився байдужим. Тому ставимо перед собою досягнення інших вершин і прагнемо працювати ще краще.

Добро і старанність непоміченими не буває!

**«Все докладеться до людини, освіченої душевно,
емоційно»**

Педагогічна довідка

Олена Вікторівна Бурлака, учитель історії Городищенського економічного ліцею Городищенської міської ради Черкаської області.

Закінчила історичний факультет Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького, 2003 рік.

*Учитель
старший вчитель.*

вищої

категорії,

Життя сучасного українського суспільства у наш час зазнає глибинних змін, зумовлених особливостями культурного, економічного та політичного розвитку країни і світу. Світ сьогодні – це демократія, глобалізація, стрімкі соціально-культурні перетворення, інформаційний бум. Процвітаюча модерна Україна можлива лише за умови розвитку цивілізованого демократичного суспільства, прогрес якого визначається не лише соціально-економічними й політичними пріоритетами, а, насамперед, загальним рівнем розвитку кожної особистості. Відповідно до цих суспільних потреб провідною метою історичної освіти в сучасній школі є плекання національно-свідомої, духовно багатой, толерантної, творчої, особистості учня, що здатна до перетворення набутих знань в інструмент творчого освоєння світу.

Іншими словами, сьогодні вчитель має подбати про те, щоб сформувати зрілу особистість, яка вміє працювати на результат, здатна до певних соціально значимих досягнень. У цих умовах актуальною є зміна парадигми навчання від репродуктивного навчання до навчання як діяльності, що потребує аналізу, порівняння, оцінних суджень, генерування ідей, висування гіпотез, співробітництва. За цих умов роль учителя полягає не в передачі готових знань, умінь та навичок учням, а в організації такого процесу навчання, у якому учень спирається на особистий потенціал, включається у спільну діяльність учня та вчителя, що спрямована на індивідуальну самореалізацію та розвиток особистісних якостей учня у ході засвоєння навчального матеріалу.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу на уроках історії створює оптимальні умови для формування творчої особистості учня. Виходячи з цього, метою моєї педагогічної діяльності є прилучення учнів до витоків національної свідомості, духовної та культурної спадщини людства, активізація мислення дітей, формування активної громадянської позиції, створення умов для привчання дітей до наполегливої праці, самовдосконалення, стимулювання учнів до творчості.

Результатом реалізації особистісно-орієнтованого підходу під час навчання історії має стати формування творчої, високорозвиненої, свідомої, активної, особистості, у якій сформовані основні предметні компетенції:

- хронологічна – вміння учнів орієнтуватися в історичному часі;
- просторова – вміння орієнтуватися в історичному просторі;
- інформаційна – вміння працювати з джерелами історичної інформації;
- комунікаційна – вміння учнів будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних фактів, історичних постатей та історичної теорії;

- логічна – вміння визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів;
- аксіологічна – вміння учнів формулювати оцінки й версії історичного руху і розвитку.

У своїй роботі я прагну до оптимального поєднання активної та інтерактивної моделей навчання. За таких умов учень є суб'єктом, активним учасником навчально-виховного процесу, комфортність умов навчання покликана стимулювати пізнавальну активність та самостійність учнів, навчання за принципом «діалогу учень – вчитель» виховує здатність до взаємодії, створює ситуацію успіху, інтелектуальної спроможності. Головними засадами моєї педагогічної діяльності є урізноманітнення та доцільне поєднання методів викладання (інформаційно-узагальнюючий, пояснювальний, інструктивно-практичний) та методів учіння (частково-пошуковий, продуктивно-практичний, емпіричний), монологічних та діалогічних методів, методів стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, а також методів контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

Реалізацію особистісно-орієнтованого підходу у процесі формування творчої особистості здійснюю шляхом запровадження інноваційних технологій навчання, інтерактивних форм позакласної роботи (зустрічі, круглі столи, вечори пам'яті, інтелектуальні ігри, науково-практичні конференції), організації екскурсійних заходів, залучення ліцеїстів до активної участі у Всеукраїнських олімпіадах, змаганнях і конкурсах.

Інноваційна значущість досвіду втілення особистісно-орієнтованого підходу полягає у можливості оновлення педагогічної системи в таких аспектах:

- «збагачення» функціонального змісту діяльності вчителя та учня через запровадження інтерактивного навчання, дослідницьких методів навчання;

- зміна умов і засобів навчальної праці за рахунок застосування у навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій та систем (мультимедійні засоби, мережа Інтернет, ППЗ);
- зміна форм організації педагогічного процесу через зменшення ваги фронтальних форм діяльності та надання пріоритетності груповим, кооперативним, колективним формам, що об'єктивно сприяє самовираженню та саморозвиткові учасників педагогічного процесу;
- зміна соціально-психологічного клімату – формування партнерських відносин учитель – учень (суб'єкт – суб'єкт) сприяє зниженню психологічної напруги всіх учасників освітнього процесу.

Педагогічні інновації у змісті, навчанні, вихованні, формах і методах, технологіях особистісно-орієнтованого навчання спонукають учнів до самоосвіти та саморозвитку, формують здатність критично мислити й активно діяти. Здійснюючи особистісно-орієнтоване навчання я застосовую метод проектів у поєднанні з інформаційно-комунікативними технологіями. Це розширює можливості навчального процесу, дозволяє проводити дослідження, привчає дітей до самостійної дослідницької роботи для здійснення навчальної мети. Метод проектів сприяє формуванню в учнів навичок планування, послідовного мислення та презентування своїх ідей, роботи в команді та індивідуально, визначення пріоритетів, а також виховує почуття особистої відповідальності за виконання взятих на себе зобов'язань.

Застосування комп'ютерних систем у навчанні вчить учнів самостійно швидко знаходити та опрацьовувати, творчо інтерпретувати великі обсяги інформації. При цьому обробка учнями знайденої в Інтернеті та інших джерелах інформації сприяє не лише розширенню загального кругозору, а й розвитку аналітичного мислення, виробленню власних стратегій навчальної діяльності, підвищує рівень сформованості життєвих компетентностей учнів. Важливу роль в організації особистісно-орієнтованого навчання відіграють педагогічні програмні засоби, які

сприяють активізації розумової діяльності учнів, сприяють підвищенню зацікавленості історією.

Досвід проведення уроків та виховних заходів на основі впровадження інноваційних технологій дозволяє досягти таких результатів у навчально-виховній діяльності:

- опанування широкого масиву інформації сприяє зацікавленню учнями історією Батьківщини, різними (часто протилежними) підходами до висвітлення проблемних сторінок історії, а отже – розвитку самостійного мислення, формуванню активності, здатності орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі;
- потреба аналізу та систематизації отриманої з різних джерел інформації для підготовки виступів та мультимедійних презентацій розвиває логічне мислення, вміння планувати свою роботу, виховує творчу, мислячу особистість, яка вміє висловити власну думку і обґрунтувати її фактами;
- завдяки використанню всіх доступних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (аудіовізуальний супровід, мультимедійні презентації, матеріали хроніки) під час проведення заходу вдається створити атмосферу патріотичного піднесення, співпереживання за долю України, захоплення борцями за єдність і відродження Батьківщини, творчого наукового пошуку;
- використання інноваційних технологій під час уроку чи виховного заходу практично завжди вимагає тісної співпраці вчителя та учнів, що сприяє встановленню інтелектуального й духовного контакту між ними, дозволяє будувати партнерські стосунки на засадах взаємоповаги, толерантності;
- безпосередня участь ліцеїстів у підготовці до заходу, можливість застосувати свої технічні навички володіння ІКТ, сприяє самоствердженню учнів, підвищенню самооцінки та впевненості у власних інтелектуальних та духовних силах.

Результатом моєї педагогічної діяльності є стійке зростання зацікавленості учнів історичними процесами як у світі, так і в Україні. Ліцеїсти беруть активну участь у формуванні інформаційного простору уроків історії. Учні можуть вільно оперувати набутими на уроках історії знаннями для аналізу економічних та суспільно-політичних процесів в Україні та світі, обирають за програму особистого вдосконалення життєвий шлях історичних діячів – кращих представників світової та української еліти. Мої вихованці мають чітко означену активну громадянську позицію, є переконаними демократами, патріотами України. Такого результату вдається досягти завдяки тому, що ліцеїсти беруть активну участь у підготовці та проведенні ліцейних виховних заходів патріотичного спрямування, а також є активними учасниками військово-спортивної гри «Сокіл-Джура», районних масових заходів, присвячених відзначенню річниць Перемоги у Великій Вітчизняній війні, вшануванню Пам'яті жертв Голодоморів; у 2009 році учні ліцею взяли активну участь у реалізації соціального проекту «Афганістан болить в моїй душі» в рамках Всеукраїнського конкурсу благодійних проектів, організованого фондом «Україна – 3000».

З досвіду роботи можу стверджувати, що здійснення особистісно-орієнтованого підходу є доцільним інструментом формування та розвитку соціально активної творчої особистості сучасної людини. Підбір форм і методів роботи, а також засобів навчання має здійснюватися вчителем ретельно, з урахуванням психологічних та інтелектуальних особливостей учнів. Здійснюючи такий підхід у навчанні вчитель має подбати передусім про свою психологічну готовність виступати не диктатором, а партнером учня у навчанні. Загалом, такий підхід до організації навчально-виховного процесу сприяє саморозвитку і учня і вчителя, тобто є основою загальної модернізації та демократизації освітньої системи, сприяє оздоровленню психологічного клімату навчально-виховного процесу.

Тематичний захід

«Земля, що велетнів зродила»

Поради вчителю щодо організації та проведення тематичного заходу **«Земля, що велетнів зродила»**.

1. Збір матеріалів і підготовку виступів можна доручити учням, попередньо розподіливши по підтемах, адже матеріалів з даної проблеми у періодичних виданнях розміщено багато; залучення учнів до підготовки заходу дозволить уникнути шаблонності та сприятиме активізації пізнавальних інтересів учнів, більшому зацікавленню темою заходу.
2. Важливо попередньо створити відповідну темі заходу емоційну атмосферу; матеріали виступів варто вивчати до вільного володіння, інтонація підбирається залежно від змісту виступу; назви кожної із тематичних частин слід оголошувати; захід супроводжується мультимедійною презентацією по темі.
3. Музичним супроводом до заходу є пісні воєнних літ та окремі твори класичної музики, відповідно до тематики окремих частин вечора.
4. Матеріал даного заходу можна використати як для проведення заходів до річниць визволення України та Черкащини від нацистів, при святкуванні Дня Перемоги, так і для проведення уроків історії при вивченні історії рідного краю у роки Великої Вітчизняної війни в курсі історії України.

Мета:

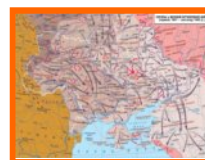
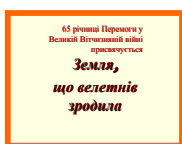
- поглибити знання учнів про події Великої Вітчизняної війни на території Черкащини та про внесок населення України в цілому та Черкащини зокрема у перемогу над нацизмом;
- у процесі підготовки та проведення вечора розвивати інтелектуальні та творчі здібності учнів;
- розвивати вміння працювати з додатковими джерелами історичної інформації;

- виховувати повагу до героїчного подвигу українського народу у роки Великої Вітчизняної війни, патріотизм, духовну потребу шанувати пам'ять покоління, що перемогло нацизм.

Обладнання: мультимедійна презентація, що містить фотоматеріали, карти окремих епізодів війни, портрети героїв війни; музичний супровід – пісні «Журавли», «Эх, дороги», «Священная война», «День Победы»; класичні твори «Реквієм», «Патетична соната».

Облаштування інтер'єру:

На стінах кімнати (актового залу) можна розмістити фронтові фото, листи, записи спогадів учасників подій.

Корисні посилання

http://www.rubricon.ru/io_1.asp

Історія Вітчизни з якнайдавніших часів до наших днів

Повний текст популярного енциклопедичного словника «Історія Вітчизни з якнайдавніших часів до наших днів» видавництва «Велика російська енциклопедія». Охоплює всі періоди історії Росії. Понад 4,5 тис. статей, хронологічну таблицю, історичний нарис бібліографія.

<http://grandwar.kulichki.net>

Розповіді про військові конфлікти Російської імперії

Докладна інформація про війни Росії. Книги, карти, навіть військові пісні. Є посилання на джерела інформації.

<http://www.kemet.ru>

Давній Єгипет

Сайт Володимира Ларченко про історію, культуру і мистецтво Давнього Єгипту. Основні розділи сайту: хронологія правління царів Давнього Єгипту – по роках, іменах і династіях царів; книжкова полиця – список російськомовних книг про Єгипет; староегипетський словник – довідкові дані з різних джерел; QuickTime-галерея – експонати музеїв, панорами єгипетських міст, храмів і інші визначні пам'ятки; карта Єгипту; міфи.

<http://rus-hist.on.ufanet.ru>

Від Русі Стародавньою до імперії Російської

Сайт С.П. Шишкіна присвячений різним періодам історії Росії: Русь Київська, Русь Володимирська, Русь Московська, Російське царство, Російська імперія. Сайт постійно оновлюється. Хронологія основних подій, карти, всі правителі Русі. Ілюстрації, архіви.

<http://www.lants.tellur.ru/history/>

Вітчизняна історія

Історія Стародавньої Русі. Період IX-XVI ст. Велика бібліотека посилань.

<http://decemb.hobby.ru/v4/indexl.htm>

Історія Росії. Декабристи

На сайті представлена інформація про декабристів. Таємні суспільства, мемуари, дружини декабристів, архів статей. Декабристи і привернуті до слідства у справі про таємні суспільства. Декабристське оточення, поезія.

<http://ancient.hotm.ru/>

Стародавній світ

Тема сайту – історія Стародавнього світу і все, що з нею пов'язане. Історія стародавніх держав, філософія, культура, релігія, мистецтво, наука.

<http://rome.webzone.ru/>

Історія Стародавнього Риму

Суспільний устрій Стародавнього Риму, армія і військова справа, римське право, побут, культура, релігія, міфи, архітектура.

<http://docentr.krs.ru/work/web/kolesov/index.html>

Друга світова війна

Історія Другої світової війни, маловідомі події військового періоду. Цікаві відеокадри. Дані джерела інформації і список використаної літератури.

<http://www.history.ru/histr.htm>

Ресурси WWW по історії Росії

Великий список ресурсів WWW по історії Росії ХХ століття, історії російських регіонів, історії країн СНД, усевітньої історії. Список постійно перевіряється і оновлюється.

<http://histl.narod.ru/>

Усевітня історія

Курс всевітньої історії з якнайдавніших часів до ХVІІ століття. У основі курсу – книги С.А. Нефедова «Історія стародавнього світу», «Історія середніх століть», «Історія нового часу».

<http://liberte.da.ru/>

Велика Французька революція

Хроніка подій, статті з енциклопедій, список літератури, карти, публікації, політичні діячі.

<http://sesna.hypermart.net/pages/>

Усевітня історія в Інтернеті

Велика база даних по сайтах, присвячених усевітній історії. База містить близько 400 сайтів. Можливість пошуку за ключовими словами.

<http://www.museum.ru/>

Музеї Росії

Портал «Музеї Росії» існує вже шість років, і за ці роки він зібрав величезну колекцію посилань на різні музеї, як відомі, так і маловідомі: художні, історичні, технічні, музеї природи, музеї Москви, Санкт-Петербурга і інших міст. На сайті є форум, чат, список розсилки.

<http://www.museum.ru/gmii/>

Державний музей образотворчих мистецтв ім. А.С. Пушкіна

Експозиції, панорами залів, інформація про поточні виставки. Сайт регулярно оновлюється.

<http://www.hermitage.ru/>

Державна Третьяковська галерея

Історія всевітньо відомого національного музею російського образотворчого мистецтва. Ілюстрована інформація про експозиції, виставки і філії, відділи і служби, видання і послуги.

<http://www.arthistory.ru/>

Arthistory – віртуальна енциклопедія образотворчого мистецтва

Статті по історії живопису і різним стилям: ренесанс (епоха Відродження), маньєризм, бароко, рококо, романтизм, художники-передвижники (росіяни), неокласицизм, імпресіонізм, постімпресіонізм, модернізм, кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, авангардизм. Інформація про художників і репродукцію картин. Посилання на різні музеї і галереї.

<http://www.hermitage.ru/>

Державний Ермітаж

Історія музею, огляд тимчасових і постійних виставок, колекцій, відділів Ермітажу. Плани розміщення колекцій по поверхах, віртуальна екскурсія по залах, сходах, дворах палацу. Програми для дітей і підлітків, колекції дитячих малюнків.